

Dávid Ferenc sibiui lelkészsége.

A Dávid Ferencről szóló hagyományos adatok közül a téveseket épen oly nehéz kiküszöbölni, mint a magyar protestáns egyháztörténetírás nem egy más tévedését, p. o. a sárospataki kollegiumnak Perényi Pétertől való alapítására vonatkozót, vagy a Károlyi Gáspár nevének az idétlen „Károli“ alakban való használatát, avagy a linci békekötésnek a westphaliaiban, illetőleg ennek magának is Anglia és más államok által való garantálását stb. Így történik meg aztán, hogy mikor már évtizedek óta ismeretes az a hiteles adat, miszerint 1552 vége felé Vizaknai Gergelynek a helyén praepceptor lett Dávid a kolozsvári iskolában, mégis találkozott jóval később is olyan életírója, aki a bistricai káptalannak (egyházmegye) Bornemisza Pál alba-iuliai kath. püspök körlevelére, illetőleg közzsinati meghívójára 1554 nov. elején tartott részzsinatából adott válaszeit még mindig a Dávid tollából származottnak véli, holott akkor már jóideje nem tartozott abba az egyházmegyébe.

Ezuttal egy másik életrajzi adatát óhajtom helyesbiteni Dávidnak, még pedig régen közzétett és ismeretes, de ilyen szempontból eddig figyelmen kívül hagyott kuffók alapján. Az egyik kuffó Dávidnak az a levele, melyet 1555 szept. 24-én írt a sibiui tanácshoz, persze Clujról.¹ Nyilvánvaló belőle, hogy Sibiuba is meghívták valami egyházi állásra ugyanakkor, amikor Clujra szintén megválasztották lelkésznek, még pedig pastornak, ami az akkor szokásos szóhasználat szerint éppen úgy azt a lelkészt jelentette, akinél nincs főbb az illető egyházközségben, mint a plébános cím. Elhatározása tudatásának végső határidejéül helyben Clujon a szüret idejét szabták meg neki és a sibiuiakat is arra kéri említett levelében, hogy várokozzanak még egy ideig.

A levélből az olvasható ki, mintha szivesebben vállalkozott volna a sibiui állásra, de mindeddig mégis az volt a közkeletű fel-

¹ Keresztény Magvető 1876. 64—6. l. — Jakab Elek: Egyháztörténelmi emlékek Dávid Ferenc életrajzához 1879. 1—2. l.

fogás, hogy nem távozott el Clujról s a következő 1556 év folyamán is a Kálmáncsehi Sánta Mártonnal folytatott harcokban szakadatlanul ő állott helyt a legelső sorban. Ezt a hiedelmet egyetlen közvetlen adat sem támogatta ugyan, de minden körülmény arra vallott, hogy nem levén benne semmi lehetetlenség, megfelel a való ténynek.

Csakhogy a másik, hasonlóképen régtől ismert adat közelebbi szemügyre vétel után egyebet beszél. Ez az adat a sibiui káptalanak a Șinca-Mare széki királybíróhoz 1556 szept. 10-én intézett hivatalos átírtata, melyben a házasságjog körüli hatáskörének megvédelmezésére emeli fel szavát a káptalan.¹ Szabó Károly és Koncz József kiváló hozzáértők közös megállapítása szerint az egész irat a Dávid Ferenc kezeirása. Engem, aki először csak lexikális cikkben, majd egy napilap alkalmi közleményében, végül a magyarországi reformáció történetében foglalkoztam Dáviddal, mindeddig nem ejtett gondolkozóba ez az irat, illetőleg annak Dávidtól való származása. De nem ejtette azokat sem, akik — többen is — külön könyvekben természetszerűen behatóbb kutatásuk és tanulmányuk tárgyává tették a Dávid életrajzi adatait. Ám ujabbán az a kérdés ötlött eszembe, hogy vajjon miképen történhetett meg az a szerfelett feltűnő dolog, hogy egy cluji pappal fogalmaztassa meg egy hivatalos levelét a nagyszebeni káptalan egy kizáróan őt magát érdeklő ügyben? Megírták neki Clujra az ügy mibenlétét s felkérték, hogy szerkesszen helyettök egy egyszerű levelet? Vagy véletlenül ott járt Sibiuban s felhasználták az alkalmat, hogy elpanaszolják neki a rajtok esett sérelmet, ő pedig rögtön kész volt segíteni a bajukon? Egyik esetet sem tudom megtörténhetőnek elképzelni. Hiszen Sibiu papjai mindig a legkiválóbbak, a legtudósabbak sorából kerültek ki, még ha nem is mérközhetek Dáviddal, amiről azonban akkor bizonyára kevésbé tudtak, mint mi tudunk ma. S éppen akkor is ott működött az elsőpapi állásban maga az ujonnan választott püspök, Hebler Mátyás, akit ugyanerről az évről még írónak is megtett mind régebbi tudásunk, mind az ujabbi műkedvelősködés.² Ő és a hozzá hasonlók nem szorultak rá, kivált egy ily

¹ Keresztény Magvető 1888. 321—2. l.

² Neki tulajdonítottak ugyanis egy „Elleboron ad repurganda phanaticorum quorundam spirituum capita, qui primum in Transylvania calv.nismi semina spargere coeperunt...” c Kálmáncsehi ellen irt munkát s azt állított-

kiseb jelentőségű ügyben egy idegen részéről a kíségetésre, egy idegennek a fogalmazó képességére!

Semmiképen sem lehetséges az egész, csakis úgy, ha akkor Sibiuban hivataloskodott Dávid, és mint kebelbelit bizta meg az érdekelt testület az átírat elkészítésével. Ebből folyólag 1555 őszén utoljára is odadöntött Dávid, hogy a sibiui állást vállalja el, nem pedig a cluji első papságot. Azután ott működött 1556 őszéig, midőn éve kiteltével visszatért Clujra.¹

Most már az a kérdés, hogy minő hivatalt töltött be Sibiuban? Minthogy a rendelkezésünkre álló összes források szerint Hebler Mátyás épen 1555-ben cserélte föl prédikátori tisztét a plébánosival, és így emez be volt töltve, egy prédikátori pedig már csak emiatt is üresedésbe jött, mulhatatlanul prédikátorságra kellett Dávidnak odamennie. Mindenesetre feltűnő, hogy inkább választotta Dávid ezt a másodrendű állást, mint szülővárosában az első papságot. De ha meggondoljuk, hogy az ő ilyen elölépése Heltainak alacsonyabb tisztségre való hátraszorításával járt volna, amit személyi tekintetek miatt 1555-ben még minden áron megkísérelhetett

ták, hogy ez kétszer is megjelent; 1556-ban és 1560-ban. Én „A reformáció Magyarországon 1565-ig“ c. könyvem 302 és 386—7. lapjain kötelességszerűen említést tettem róla, de kétségeimnek mindkétszer, ismételt kifejezést adtam e könyv „bármikor való megjelenésével szemben is, akkor való szerzetésével szemben pedig különösen“. E kétségek igazolt volta kitűnik Teutsch Frigyes „Geschichte der evangelischen Kirche in Siebenbürgen“ c. műve I. k. 278 l.-ről, ahol a jegyzetek közt néhány tételt közöl a braşovi káptalan egykori számadásaiból. A tételek egyike szerint 1560-ban a dékán rendeltére egy ifjával pénzért lemásoltatták Alesius Dénesnek „Elleboron ad purgandam infamiam sacramentorum Clausenburgensium“ c. munkáját. Tehát nem 1556-ból való a mű, hanem 1560-ból; tehát nem is nyomtatták ki sem 1556-ban, sem 1560-ban, hanem kéziratban adták tovább; tehát nem is Kálmáncsehi ellen szólott, hanem Dávid és Heltai ellen; tehát nincs is emlegetve c'mében a calvinismus, ami akkor még, főleg 1556-ban anachronismus lett volna, hanem igenis vannak a sacramentariusok; és tehát nem is Hebler írta, hanem Alesius. Egyébránt Hebler is irt könyvet, csak hogy néhány évvel később, hasonlóan a helvét iránynak, nevezetesen Melius ellen, amiről viszont hallgatott régebbi történetírásunk.

¹ Schwarz Károly „Die Abendmalstreitigkeiten in Siebenbürgen...“ (Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde N. F. II. k.) c. tanulmányának kétségbevont, de azóta sok részökben bebizonyult hitelességi állításai közt az is előfordul, hogy Dávid 1556-ban lett Clujon plébános.

kikerülni, megtaláljuk eljárásának tiszteletreméltó lélektani rugóit. Hogy aztán a következő évnek az őszén mégis visszament plébánosnak Clujra, az abból magyarázható ki, hogy miután meggyőződött róla, hogy a clujiak akárhogy is meg akarnak szabadulni, vagy talán akkorra már meg is szabadultak Heltai plébánosságától,¹ azt is belátta, hogy ha már Heltai nem viselheti ezt a hivatalt, mégis csak jobb lesz, ha ő foglalja el a helyét, mintha az ő vonakodása miatt másvalaki. Meg aztán bizonyosan részt óhajtott venni abban az elkeseredett, de rendkívüli fontossággal bíró vitában, ami már javában folyt Kálmáncsehi Sánta Márton és a cluji papság között,² de még — ahogy bátran következtethette a helyzetből — korántsem ért véget. Annyi kétségtelen, hogy már 1557 elején elsőpap volt Clujon.³ Ugyan e tájban üresedhetett meg a magyar lutheránusok püspöki állása is, melyet 1557-nek körülbelül februárjában vele töltöttek be s mindenesetre ez is okul szolgált arra, hogy nem ment el kassai elsőpapságra, amire szintén meghívták egyidejűleg.

Én így látom a dolgot s ameddig szintén közvetlen, hiteles adat meg nem dönti, ezt tartom a történeti valónak. De akkor meg kíváncsi leszek az ugy előálló, feltétlenül különleges helyzetnek valahogy megérthetővé tételére, ha csak nem az a, bár nem igen valószínű körülmény a kulcs az egészhez, hogy talán Szabó Károly is, Koncz József is tévedésbe esett s nem Dávid írta a szóbanforgó levelet.

Dr. Zoványi Jenő.

¹ Heltai egy „pastor“-hoz szóló ajánlásban már 1556 júliusában „ministr“-nek írja magát (Schullerus: *Luthers Sprache in Siebenbürgen* 1923. 196 l.)

² Eddig ismeretlen részletei is le vannak írva Schullerus: i. m. 196. s köv. l., de nincs bennök semmi olyan, amiből okvetlen következnek Dávidnak is a szereplése.

³ 1557 februárjában Kassára küldött levelét mint „pastor“ írta alá (Történelmi Tár 1889. 799. l.) s ugyanaz volt márc. 1-én is (u. o. 1890. 175. l.). Ezzel szemben tollhibának veendő a cluji városi jegyzőkönyvben az, hogy még ezévi jun. 29-én is Stadtpfarrcrnek van jelezve Heltai, amire tisztán a megszokás vagy a régi jognak a respectálása vitte rá a bejegyzőt.

Berde Mózsa.¹

Én még ahoz a nemzedékhez tartozom, amelyik látta és ismerte az unitárius egyház fejedelmi jóltevőjét: Berde Mózst, akinek emlékére ezt a serleget felemelem. Amikor egyszerű, leereszkedő modorában, kopottas ruhában közöttünk járt s barátságosan integertett jobbra-balra nagyszámu ismerőseinek: akkor még nem gondoltuk, hogy *fejedelmi* emberrel van dolgunk. Amikor legendák keltek szárnyra közismert takarékoságáról, sőt fukarságáról, akkor nem hittük volna, hogy a *legbőkezűbb adakozóval* állunk szemben. Amikor az édes anyaföldhöz olyan szívósan ragaszkodott, hogy annak minden barázdáját megszerezni szerette volna: akkor nem gondoltunk arra, hogy a *legnemesebb ideáloktól* hevitett kebelből fakad ez az erős földhöz ragaszkodás. Amikor örömtelen agglegényi sorsban egyedül élt, akkor nem gondoltunk arra, hogy egy *melegszivű édesapának* a gondjai és gondolatai foglalkoztatják. Amikor a világi mulandó javak gyűjtésében olyan vasakarattal fáradozott, nem gondoltunk arra, hogy a *halhatatlanság kincseit* gyűjtögeti.

Pedig valóban így volt. Amíg mások a látszatnak élnek s arra igyekeznek, hogy többet mutassanak, mint, amik valósággal, addig a Berde Mózsa szerénysége elrejtette a benne élő kiváló lelki értéket. Ő sokkal több volt, mint aminek látszott. Mikor aztán földi por orát letette, akkor a maga szépségében bontakozott ki lelki szelvénye előtt az *örökkévalóság* embere.

Külső egyszerűségében fejedelmi ember járt és élt közöttünk. Nem a születés, hanem a munka és a szorgalom emelték a trónra. Nem a világi korona avatta fejedelemmé, hanem lelkének fennkölt gondolatai, szívének nemes érzelmei, melyek arra indították, hogy az erdélyi magyar ifjúság nevelésében a legtöbbet áldozott fejedelmek: Bethlen Gábornak a nyomdokaiba lépjen.

Egész élete állandó lemondás volt. Lemondott az egyéni élet egegyszerűbb követelményeiről. Önmagától megvonta akárhányszor

¹ Felköszöntő a Berde-serleggel az 1935 dec. 15-iki Főtanácsi ebéden.